

Dünya şöhrətli Qarabağ atları...

Onların taleyi etibarlı əllərdədir

Azərbaycanın əlverişli iqlim şəraiti atçılığın yaranması və inkişafı üçün əlverişlidir. Hələ qədimdən xalq seleksiyası və sonralar bəzi safqanlı atların qanının qarışdırılması nəticəsində Qarabağ, Dilboz atları, Quba yorğası və Şirvan at cinsləri yaradılıb. Xüsusilə Qarabağ atları dünyada daha məşhurdur, daha çox tanınır. Bu atlarla ilk tanışlığım isə çox-çox illər bundan əvvəl Bakı Dövlət Cıdır Meydanında keçirilən yarışlarda olub. Qarabağ atlarını görəndə çox təəccüblənmişdim. Mən onları ucaboy, dolubədənli, kürən, boz və ağ rənglərdə təsəvvür edirdim. Gördüklərim isə təsəvvür etdiyimdən tamamilə fərqli idi: ortaboylu, zərif, incə bədən quruluşlu, gözəl eksteryerli, qızılı-kürən və kəhər rəngli.

İkinci dəfə isə Qarabağ Atçılıq Kompleksində olarkən onları yaxından izləmək şansını qazandım. Burada bildirildi ki, dağ otlaqlarında sürülərdə yetişdirilən bu atların boyu 147-154 santimetr arasında dəyişir. Olduqca zərif, güclü ayaqlara, möhkəm əzələli bədən quruluşuna, nazik və quru dəriyə sahibdirlər. Onların yalı və quyruğu tünd şabalıdı rəngdə, döş qəfəsi isə enli olur.

Qarabağ atlarının cins kimi təkmilləşdirilməsində və böyük şöhrət qazanaraq yayılmasında Qarabağın xan zavodlarının əvəzsiz rolu olub. Bu zavodlarda damazlıq işləri aparılıb, cins atlar yetişdirilib. Ən böyük atçılıq zavodları isə İbrahim Xəlil xana aid olub. O, ildə iki dəfə Şuşanın Cıdır düzü yaylağında atçaparl arasında yarışlar təşkil edib. Bu yarışlarda qaliblərə qiymətli hədiyyələr verilib, ən yaxşı ayğırılar seçilib. Həmin vaxtlar heç bir xalq gəzintisi və saray şənliyi, adi yarışlar belə at sürmə və idman oyunları olmadan keçirilməyib. Qarabağ atları həmin dövrdə Qafqazda çox məşhur idi.

Avropa və Rusiyaya aparılan Qarabağ atları həm də ordu üçün alınır.

Həmin dövrdə Çar Rusiyasının Qafqaz süvari ordusundakı atların əksər hissəsi Qarabağ atlarından ibarət idi. İngilislər isə Qarabağ atlarını öz süvariləri üçün alıb gəmilərdə Hindistana göndərirdilər. Bu kütləvi hal aldığından, sonda at ixracı qadağan edildi. Bəs Qarabağ atlarına marağın səbəbi nə idi? Bu, ilk növbədə, onların dağ şəraitində rəqabət qabiliyyəti olmasından irəli gəlirdi. Dağ şəraitinə Avropa cins atları dözə bilmir, tez sıradan çıxırdılar.

Qarabağ atlarının dünyada şöhrət qazanmasına bir çox beynəlxalq sərgilərdə təmsil olunaraq uğurlu nəticələr qazanmaları da təsir edirdi. Məsələn, 1867-ci ildə Fransada keçirilən sərgidə "Xan" ləqəbli Qarabağ atı yüksək mükafata, 1869-cu ildə Ümumrusiya at sərgisində

"Maymun" ləqəbli at gümüş, "Toxmaq" adlı at bürünc medallara, Xan qızı Natəvanın "Ölyetməz" adlı atı isə attestata layiq görülmüşdü.

Bu, necə deyirlər, medalın görünən tərəfi idi. Onun arxa tərəfində isə Qarabağ atlarının acı taleyinin başlanğıcı, sönməkdə olan şöhrəti vardı. Çünki XIX əsrdə Qarabağın seçmə atları Rusiya, İngiltərə, İran və digər dövlətlərə aparıldı, xüsusilə madyanların satılması nəticəsində cins keyfiyyəti zəiflədi. Bunlar Qarabağ atlarına yeni yanaşmanı, cinsin reabilitasiyasını ön plana çəkdi. Odu ki, atların cins keyfiyyətinin qorunması və yaxşılaşdırılması məqsədilə XIX əsrin 70-ci illərində Qarabağda Yelizavetpol atçılıq zavodu yaradıldı, lakin zavod səmərəli fəaliyyət göstərə bilmədi. 1883-

cü ildə Qafqazda damazlıq təsərrüfatları ləğv edildi, madyanlar və ayğırılar hərraca çıxarılib satıldı. Sonuncu Xanın damazlığı, bəzi məlumatlara görə, 1905-ci ildə fəaliyyətini dayandırdı.

Bəs, birdən-birə kəskin dəyişikliyə səbəb nə idi? Bu, əvvəla dövlət tərəfindən atçılıq zavodlarına dəstəyin dayandırılması, ikincisi, Qarabağ atlarının süvari xidmətinə yararsız olması barədə yayılan söz-söhbətlərlə bağlı idi. 1883-cü ildə Zaqafqaziya demir yolunun Bakı-Yelizavetpol-Tiflis hissəsinin açılması, avtomobillərin peyda olması da təsirsiz ötüşmədi. Bundan sonra baş verən inqilablar, müharibələr Qarabağ atlarını arxa plana keçirdi. Onlar unudulmaq, yox olmaq, nəslə tükənmək təhlükəsi ilə üzləşdi.

Qarabağ atlarının ən ağır günləri isə 1993-cü ildən başlayıb. Ermənilər Qarabağ atlarını ələ keçirmək və onlara sahib çıxmaq istəyirdilər. Lakin Ağdam rayonunun işğalından bir neçə gün əvvəl Qarabağ atları döyüş bölgəsindən çıxarılaraq müxtəlif ərazilərə aparıldı. 1994-cü ildə isə Ağcabədi rayonunun Xamtorpaq ərazisinə köçürüldü.

Beləliklə, Azərbaycanın milli sərəvəti, yerli genofondumuzun əsaslarından olan Qarabağ atları köçkünlük həyatı yaşamağa məcbur oldu. Onların saxlanıldığı yerlərin heç birinin torpağı, suyu, bitki örtüyü Qarabağ atlarının doğma yeri olan Ağdamın əvəzini verə bilmədi. İllərlə köhnə, uçuq-salxaq tövlələrdə saxlanıldı, fərdi qulluq edilməsi, təlim keçilməsi, cıdır hazırlanması üçün əlverişli şərait olmadı. Bunlar isə öz mənfi təsirini göstərdi. Amma bütün çətinliklərə baxmayaraq, onları bu günədək qoruyub saxlamaq mümkün oldu.

Dövlət tərəfindən Azərbaycan atlarının şan-şöhrətinin özünə qaytarılması,

ölkəmizdə atçılığın inkişafının təmin edilməsi üçün 2014-cü ildən Qarabağ Atçılıq kompleksinin tikintisinə başlandı və kompleks 2018-ci ildə istifadəyə verildi. Hazırda kompleksdə 300-ə yaxın at saxlanılır.

Qarabağ Atçılıq Kompleksinin direktoru Elman Qədirov bildirir ki, artıq Qarabağ atlarının nəslinin yoxolma təhlükəsi sovuşub. "Mən 2021-ci ilin aprelindən burada direktor kimi çalışıram. Biz kompleksə şəxsi adamlardan 9 baş erkək at gətirmişik. Onların şəxərəsi Xan qızının atçılıq zavodunadək gedib çıxır. Şəxsi adamlardan müəyyən şərtlərlə madyanlar da gətirmişik ki, cinsin tələblərə tam uyğun gələn balalarından kompleksdə saxlayaq, onların sayını artıraraq. Niyə madyanların sayını artırırıq? Çünki nə qədər çox bala olarsa, onların arasından cinsinin tələblərinə uyğun bala seçmək imkanı daha çox olur. Bunu təmin etdikdən sonra bizim artıq Qarabağ atları ilə bağlı qorxumuz olmayacaq. Erkək atlarla bağlı problemlərimiz də həll olunmaq üzrədir. Göyqol rayonunda süni malyalanma mərkəsi var. Artıq cins atlardan süni vagina vasitəsilə toxum alınır. Alınmış toxum nümunələri mərkəzin müasir laboratoriyalarında xüsusi üsulla qablaşdırılıb. Bu nümunələrdən atların cins tərkibinin daha da yaxşılaşdırılmasında istifadə olunacaq..."

Elman Qədirov şəxsi adamlardan atların cəlb edilməsinə də aydınlıq gətirdi: "Ötən müddət ərzində o qədər qohum cütləşmələri olub ki, bu da cinsin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərmişdir. Ona görə də, məcbur olub atları kənardan gətirdik ki, heç olmasa qohumluq üçüncü nəsildən o tərəfə düşsün."

Elman Qəribov deyir ki, Ağcabədiyə Qarabağ atlarının inkişafı üçün gözəl şərait yaradılsa da, bura onlar üçün çox istidir. Bu atların məskəni Ağdamın Eyvazxanbəyli kəndidir, dağlıq, dağ ətəyi ərazilərdir. Qarabağ atları öz yurduna qayıtdıqdan sonra cins əlamətlərini daha da zənginləşdirəcəkdir. Artıq Eyvazxanbəyli kəndində Qarabağ Atçılıq Kompleksinin təməli qoyulub. Yaxın vaxtlarda kompleksin tikintisinə başlanılacaq.

Pünhan ƏFƏNDİYEV,
"Xalq qəzeti"nin bölgə müxbiri